

Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose

Dalia Gedzevičienė

Lietuvos teisės institutas

daliacern@yahoo.com

Anotacija

Mokslo kalba yra viena iš viešosios bendrinės kalbos vartojimo sričių, kuriai neretai teikiamas prestižinės kalbos statusas, taigi drauge keliami ir griežtesni norminės, taisyklingos kalbos reikalavimai. Kokia yra konkrečios mokslo srities kalba, ar pagrįstai ją galima vadinti prestižine, ar paisoma normų reikalavimų, atskleidžia mokslo kalbos tyrimai. Šiame straipsnyje teisės mokslo kalba tiriama reikšmės vertinių vartojimo aspektu. Tiriama straipsnio medžiaga – apie 100 autorinių spaudos lankų 2013 m. lietuvių kalba parašytų teisės mokslo darbų rankraščių, kurie, daroma prielaida, parodo realią rašytinės teisės mokslo kalbos situaciją. Straipsnio tyrimo objektas – svetima, iš kitų kalbų skolinta reikšmė vartojami žodžiai, arba semantizmai. Straipsnio tikslas – nurodyti, kurių semantizmų vartojimo atvejai tėra pavieniai, o kurių – rodo tokio vartojimo polinkį, išskirti pagrindines semantizmų grupes atsižvelgiant į jų kilmę ir išsiaiškinti nurodytų reikšmės vertinių grupių atsiradimo ir vartojimo rašytinėje teisės mokslo kalboje priežastis. Vertinant kilmės aspektu išskiriamos dvi pagrindinės teisės mokslo darbų rankraščiuose vartojamų semantizmų grupės: senieji, arba tie, kurie atsirado dėl rusų kalbos poveikio, ir naujieji, arba tie, kurie atsirado dėl anglų kalbos poveikio. Šių reikšmės vertinių atsiradimo ir paplitimo rašytinėje teisės mokslo kalboje priežastys pagal tai, ar esama tiesioginių semantizmo vartotojo kontaktų su svetima kalba ar ne, straipsnyje suskirstytos į pirmines ir antrines.

Raktiniai žodžiai: leksikografija, teisės mokslo kalba, mokslo kalba, semantizmas, reikšmė.

Key words: lexicography, language of law, language of research, semantic calque, meaning.

1. Mokslo kalbos kultūra: ar reikia tirti?

Akademinėje bendruomenėje nemažai diskutuojama dėl mokslo darbų kokybės, jiems keliamų reikalavimų, vis dėlto paprastai susitelkiama į tyrimų aktualumą, metodus ir rezultatus, o šių tyrimų „apvalkalas“ – kalba iš esmės paliekama nuošaly vien kaip kalbininkų ir redaktorių darbo sritis.

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

Kiekvienas mokslinis tekstas turi atitikti efektyvios komunikacijos reikalavimus (Bitinienė 2013: 41), ir vienas iš šios efektyvios komunikacijos dėmenų yra mokslinio darbo kalba ir stilius. Netaisyklinga kalba ir prastas stilius, neatitinkantis moksliniam darbui keliamų reikalavimų, gali gerokai sumenkinti vertingo ir reikšmingo tyrimo rezultatus. Negana to, darbo recenzentas ar mokslinis redaktorius, susidaręs blogą įspūdį, gali net pasiūlyti nespausdinti teksto, tokiu atveju mokslo darbas apskritai nepasieks adresato. Ir priešingai – taisyklinga, sklandi kalba, puikus stilius gali būti išties didelis kur kas menkesnio tyrimo ar analizės pranašumas. Tad viena iš efektyvios komunikacijos tarp mokslinio darbo adresanto ir adresato sąlygų – taisyklinga (ir drauge įtaigi, paveiki) kalba. Todėl mokslo kalbą lygiai taip pat aktualu tirti kalbos kultūros aspektu kaip ir kitas funkcines bendrinės kalbos atmainas.

Kaip tiriamoji šio straipsnio medžiaga sąmoningai pasirinkti publikuotų mokslo darbų – straipsnių, studijų ir monografijų – rankraščiai. Taip siekta parodyti realiai egzistuojantį mokslininkų santykį su kalbos normomis ir jų tekstų kalbinės raiškos situaciją, antraip, tiriant jau išspausdintus, taigi ir visą leidybos procesą perėjusius darbus, beliktų aptarinėti ne teisininkų kalbos ypatumus ir polinkius, o kalbos redaktorių kompetenciją. Hipotetiškai galima teigti, kad tokia pat kalba, kokia fiksuojama rankraščiuose, vyksta ir sakininis mokslinis diskursas.

Mokslo darbų (monografijų, studijų, straipsnių) kalba daro poveikį palyginti nedideliame tos srities specialistų būriui (Pupkis 2005: 314), o štai sakininės mokslo kalbos žanrai – paskaitos (nemažai tirtų darbų autorių dėsto aukštosiose mokyklose arba verčiasi advokato praktika, taigi sako kalbas teismuose), konferencijų pranešimai, disertacijų gynimų kalbos ir pan. – pasiekia gerokai platesnę auditoriją. Taigi straipsnyje keliama prielaida, kad kalbos klaidos, randamos rašytinių mokslinių tekstų rankraščiuose, vartojamos ir sakytiniuose pranešimuose, juolab kad nemaža dalis sakytinė forma realizuotų tekstų perskaitomi iš anksto parašyti, tačiau kalbos redaktorių neredaguoti. Tokiu būdu ne tik mokslo bendruomenei, bet ir gerokai didesnei auditorijai „išplatinamos“ įvairios kalbos klaidos, kurios vėliau patenka ir į visuotinę vartoseną. Antra vertus, mokslo kalbą įprasta laikyti pavyzdine, prestižine, nes ją vartoja išsilavinę, autoritetą visuomenėje arba kiek mažesnėje bendruomenėje (pavyzdžiui, dėstytojas tarp studentų) turintys asmenys. Todėl rašytinėje ir sakytinėje mokslo kalboje vartojami terminai ir gramatinės formos perimamos ir kitų kalbinės bendruomenės narių. Klausytojų ir skaitytojų galvose įstringa ne vien informacija, mokslo naujovės, bet ir kalbos formos, kuriomis ta informacija skleidžiama.

2. Tiriamosios medžiagos ypatumai, tyrimo objektas, tikslas ir metodai

Tiriamoji šio straipsnio medžiaga – visos 2013 m. Lietuvos teisės instituto lietuvių kalba parengtos ir išleistos mokslinės produkcijos (straipsnių, studijų, monografijų) rankraščiai, iš viso peržiūrėta apie 100 autorinių spaudos lankų. 96 proc. šių mokslo darbų autoriai – 25–40 metų amžiaus, taigi sąlygiškai juos galima vadinti jaunosios kartos teisės mokslo atstovais, kurie aukštąjį teisininko išsilavinimą įgijo ir mokslininko karjerą pradėjo nepriklausomoje Lietuvoje. Likę 4 proc. autorių – 40–60 metų amžiaus.

Šio tyrimo objektas – semantizmai teisės mokslo darbų rankraščiuose. Pateikiant semantizmą ir jų galimo taisymo pavyzdžius etikos sumetimais nenurodomas nei jų autorius, nei darbo pavadinimas, pavyzdžių sakiniai gali būti sutrumpinti.

Tyrimo tikslas – parodyti, kurių semantizmų vartojimo atvejai tėra pavieniai, o kurių – rodo polinkį, sugrupuoti semantizmus į atskiras grupes kilmės požiūriu ir išsiaiškinti šių reikšmės vertinių paplitimo ir vartojimo teisės mokslo rankraščių kalboje priežastis.

Tyrimo metodai – aprašomasis, statistinis, semantinės analizės. Tiriamosios medžiagos ir tyrimo objekto vertinimo atskaitos taškas pirmiausia buvo A. Paulauskienės ir D. Tarvydaitės (1998), A. Paulauskienės (2004 a, 2004 b), R. Vladarskienės (2004, 2013) ir kiti darbai.

Šiame skyriuje dar siekiama kiek plačiau aptarti ir apibrėžti straipsnio tyrimo objektą.

Semantizmai (gr. *sēmantikos* – reikšminis) – tai žodžiai, pavartoti nenormine, dažniausiai iš svetimybės kalbos pasiskolinta reikšme. Kalbotyros darbuose jie dar vadinami semantiniiais vertiniais, semantybėmis (Pupkis 2005: 80, 263), reikšmės svetimybėmis (Šukys 2006: 53), reikšmės vertalais, reikšmės vertiniais. Vienas iš sudėtinių terminų dėmenų – vertalas, vertinys, svetimybė – nurodo, kad normos pažeidimas šiuo atveju atsiranda dėl kitos kalbos įtakos. Didžiausia svetimybės kalbos įtaka juntama esant bent vienai iš šių sąlygų: dvikalbystės laikotarpiu arba per neprofesionalius vertimus, kai žodžio reikšmių sistema išplečiama dar viena ar keliomis iš svetimybės kalbos pasiskolintomis reikšmėmis, nes to paties žodžio reikšmių sistema skirtingose kalbose paprastai skiriasi (Šukys 2006: 53).

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

Su semantizmais artimai susiję ir kitokio pobūdžio vertiniai: morfologiniai vertiniai, arba pamorfemiui išsiversti žodžiai, ir pažodinės verstinės konstrukcijos. Morfologiniai vertiniai nuo semantinių vertinių norminimo prasme pirmiausia skiriasi tuo, kad, skirtingai nei semantizmai, kalboje neturi nė vienos norminės reikšmės (semantiniai vertiniai turi ir norminių reikšmių) ir yra apskritai nevertotini (pavyzdžiui, teisės mokslo kalboje itin dažnas rusų kalbos žodžio *objedinit'* morfologinis vertinys *apjungti*, vartojamas reikšmėmis ‚susieti‘, ‚sujungti‘, ‚apimti‘: *Jis apjungia (=susieja) visus minėtus konstitucinius aspektus į vientisą sistemą*). Pažodinės verstinės konstrukcijos nuo semantizmų skiriasi tuo, kad normos pažeidimas pirmiausia fiksuojamas ne žodžio (kaip yra semantizmo atveju), o žodžių junginio lygmenyje (pavyzdžiui, teisės kalboje dažnai vartojami tokie pažodiniai vertalai iš rusų kalbos kaip *statyti į tam tikrą padėtį* (rus. *stavit' v nekoje položenije*) ir *vesti tam tikrą gyvenimo būdą* (rus. *vesti nekij obraz žizni*): *Įstatymų normos stūmusį ir taip kito žmogaus gyvybę atėmusį asmenį stato net į palankesnę padėtį, nei asmenį, kuris <...> (=Įstatymų normos stūmusiam ir taip kito žmogaus gyvybę atėmusiam asmeniui net palankesnės, nei asmeniui, kuris <...>); Pareiškėjas vedė nusikalstamą gyvenimo būdą (=Pareiškėjo gyvenimo būdas buvo nusikalstamas)*. Pabrėžtina, kad šiame straipsnyje apsiribojama semantinių vertinių analize, kitos nurodytos dvi vertinių grupės paliekamos nuošaly, tik vienoje vietoje, aptariant būdvardį *pilnas*, atkreipiamas dėmesys į pažodinę verstinę konstrukciją, glaudžiai susijusią su analizuojamu semantizmu.

Semantizmas kalboje turi savo taisyklingąjį atitikmenį ar atitikmenis, pavyzdžiui, veiksmazodis *atstatyti* nevertotinas reikšme ‚atkurti‘, šiuo atveju, atsižvelgiant į kontekstą, taisyklingi atitikmenys būtų *atkurti, grąžinti*. Į *atstatyti* ir *atkurti* žvelgiant sistemiškai, kalboje jie negali būti traktuojami kaip variantai, nes turi skirtingą reikšmę ir funkciją, tačiau vartosenoje vienas reiškinytis gali perimti kito reikšmę ar funkciją, ir tarp jų atsiranda nenorminio variantiškumo santykiai (Miliūnaitė 2009: 207).

Bendraujant su mokslo darbų autoriais ir aiškinantis nenorminio varianto pasirinkimo motyvą, dažniausiai nurodoma viena iš trijų priežasčių: vartotojas (1) nežinojo, kad jo vartojamas variantas yra nenorminis, (2) nežinojo nenorminio varianto taisyklingo pakaito; (3) sąmoningai vartoja nenorminį variantą, nes, jo manymu, siūlomas taisyklingas pakaitas reikšmės požiūriu nesąs visiškai semantizmo ekvivalentas, jis neišreiškia tam tikrų reikšmės niuansų, kurie pasakomi vartojant nenorminį variantą. Būtent pastaroji priežastis ir yra vienas iš motyvų kalbininkams gerokai atlaidžiau pažvelgti į konkretaus žodžio reikšmės išplėtimą ir nevertinti jo kaip kalbos

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartosenos teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

pažeidimo. Taigi tokiu atveju, jei tarp variantų nesama laisvojo variavimo, atskirai svarstyti, ar nenorminis variantas turi būti vertinamas griežtai neigiamai (Miliūnaitė 2009: 214).

Tad norminant šią sritį, ypač tarptautinių žodžių vartojimą naujomis reikšmėmis, paprastai vadovaujamosi nuostata, kad jei tarptautiniam žodžiui nauja reikšmė yra tinkamas lietuviškas atitikmuo, jo vartojimo ta reikšmė nereikėtų skatinti, tačiau kai nauja tarptautinio žodžio reikšmė atsiranda todėl, kad nėra tikslaus lietuviško atitikmens naujai sąvokai pavadinti, lietuvių kalboje ji gali funkcionuoti (Vladarskienė 2013: 4), tokiu atveju semantiniai žodžio pokyčiai yra pateisinami.

Taigi šiame straipsnyje kaip tyrimo objektas pasirinkti norminamuoju aspektu tik griežtai neigiamai įvertinti variantai, išskyrus vieną atvejį (aptariamą 3.1 poskyryje), kuris kol kas apskritai nėra įvertintas ar bent paminėtas mokslo ar norminamojo pobūdžio leidiniuose.

3. Semantizmai teisės mokslo darbų rankraščiuose

Žvelgiant į teisės mokslo darbų rankraščiuose vartojamų semantizmų visumą kilmės aspektu išryškėja dvi pagrindinės grupės: pirmoji, kurią sąlygiškai galima pavadinti senaisiais semantizmais ir kuriai susidaryti įtakos turėjo sovietmečiu šalia lietuvių kalbos viešajame gyvenime plačiai vartota rusų kalba, ir antroji grupė, kurią galima pavadinti naujaisiais semantizmais ir kuriai susidaryti įtakos turėjo (ir tebeturi) anglų kalba.

3.1. Semantizmai, atsiradę dėl rusų kalbos poveikio

Tiriant teisės mokslo darbų rankraščių kalbą pastebėta, kad kol kas dėl rusų kalbos poveikio atsiradusių semantizmų vartojama daugiau nei antrosios grupės reikšmės vertinių, nors tiesioginės rusų kalbos įtakos mokslui jau senokai nėra. Toliau pristatomi ir aptariami pavyzdžiai grupuojant pagal kalbos dalis ir mažėjimo tvarką: pirmiausia tie, kurių rankraščiuose gausiausia, ir galiausiai – tik pavieniai atvejai. Skirstant pagal kalbos dalis daugiausia skolintomis reikšmėmis vartojama veiksmažodžių (įskaitant ir neasmenuojamąsias jų formas) ir būdvardžių, kitų kalbos dalių – gerokai mažiau. Veiksmažodžių semantizmų daugiausia susidaro dėl to, kad jų reikšmių sistema paprastai yra gana plati ir įvairiose kalbose labiausiai skiriasi (Šukys 2006: 54).

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

Teisės mokslo darbų rankraščiuose vieni dažniausių svetimomis reikšmėmis vartojamų veiksmažodžių – *(pa)talpinti, atstatyti, sutikti, naudoti*. Šie veiksmažodžiai tiriamojame medžiagoje (100 autorių lankų) pavartoti kiekvienas po 7–8 kartus atskirų autorių tekstuose.

Talpinti, patalpinti. Norminamojo pobūdžio *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau – DLKŽe) pateikiama tik po vieną šių veiksmažodžių reikšmę – *talpinti* reiškia ‚daryti, kad tilptų‘: *Dobilus talpinome į daržinę*; o *patalpinti* reiškia ‚užtekti vietos padėti patalpoje‘: *Lentas patalpinome sandėliuke*. Visuotinėje vartosenoje *patalpinti* dažnai vartojamas nenorminėmis išspausdinimo, įrašymo, skelbimo pakabinimo, įdėjimo, informacijos paskelbimo reikšmėmis, tačiau teisės mokslo darbų rankraščiuose tokių pavyzdžių nerasta. Čia dėl rusų kalbos veiksmažodžio *pomestit'* platesnio semantinio lauko įtakos *patalpinti* dažnai vartojamas lietuvių kalbai nebūdinga apgyvendinimo, įkurdinimo reikšme, lygiai taip pat netaisyklingai vartojamas ir iš šio veiksmažodžio su priesaga *-imas* pasidarytas daiktavardis **patalpinimas**, pavyzdžiui: *Teismas patalpina (=apgyvendina) jaunuolį švietimo ar gydymo įstaigoje. Sankcijos, kurias skiria jaunimo gerovės teismai, apima <...> vaiko patalpinimą į kitus namus ar šeimyną (=apgyvendinimą kituose namuose ar šeimynoje)*. Veiksmažodis *talpinti* kartais pavartojamas perkeltine kaip tam tikro turinio raiškos, reikšmės turėjimo reikšme, kuri lietuvių kalbai taip pat nebūdinga, pavyzdžiui: *Bylos tarpusavyje konkuruoja kaip talpinančios (=išreiškiančios, pateikiančios) skirtingą teisinį reguliavimą*.

Atstatyti ir iš šio veiksmažodžio padarytas daiktavardis **atstatymas**. DLKŽe nurodomos trys *atstatyti* reikšmės: ‚vėl pastatyti, atkurti‘: *Atstatyti sugriautą namą, miestą*; ‚į priekį atkišti‘: *Krūtinę atstatyti į priekį*; ‚atleisti iš vietos‘: *Iš tarnybos atstatyti*. Tačiau teisės mokslo darbų rankraščiuose dėl rusų kalbos veiksmažodžio *vosstanovit'* reikšmių įtakos išplečiama ir *atstatyti* semantinė struktūra, todėl čia jis vartojamas neteiktinomis atkūrimo, grąžinimo reikšmėmis. *Kanceliarinės kalbos patarimuose* (toliau – KKP) pabrėžiama, kad *atstatyti* nevartotinas nematerialaus atkūrimo, atnaujinimo, buvusios padėties ar statuso grąžinimo reikšmėmis, kai nėra statymo. Buvusios būklės grąžinimo reikšme turėtų būti vartojamas veiksmažodis *atkurti* (KKP 2002: 48–49). Teisės mokslo darbų rankraščiuose dažniausiai kalbama apie *teisių atstatymą*, pavyzdžiui, *Teisės aktais pažeistų asmens konstitucinių teisių atstatymas (=atkūrimas)*. *Atkuriamojo teisingumo modelis akcentuoja <...> aukos teisių atstatymą (=atkūrimą)*.

Atstatyti keletą kartų pavartotas ir bendresne buvusios, ankstesnės padėties grąžinimo reikšme, pavyzdžiui, *Valstybės lėšos daugiausia naudotos išsekusiam ūkiui atstatyti (=atkurti)*.

Vienas iš semantizmų vartojimo savo darbuose motyvacijos veiksnių, drauge vartotojui keliantis abejonių ir dėl jų taisymo poreikio ir prasmingumo, yra tai, kad tokie reikšmės vertiniai kur ne kur pasitaiko kodeksų, teisės aktų kalboje. Ypač tai aktualu šio semantizmo atveju, kai šiuo metu bendrinei kalbai neteiktina padėties gražinimo, atkūrimo reikšme jis pavartotas viename reikšmingiausių mūsų valstybės dokumentų – Kovo 11-osios Akte, kurio originalus pavadinimas yra Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo.

Sutikti. Teisės mokslo darbų rankraščiuose iš rusų kalbos veiksmažodžio *vstrečat'sa* pasiskolintomis pasitaikymo, radimo, aptikimo, ko nors kur nors pastebėjimo, paminėjimo reikšmėmis vartojamas veiksmažodis *sutikti*. DLKŽe tokios *sutikti* reikšmės neteikia. Dabartinėje lietuvių kalboje *sutikti* reikšme ‚rasti‘ pradėtas vartoti maždaug nuo XX a. vidurio dėl minėto rusų kalbos žodžio skirtingos semantinės struktūros įtakos. Ilgainiui toks svetimas lietuvių kalbai veiksmažodžio vartojimas tapo itin intensyvus (Paulauskienė ir Tarvydaitė 1998: 279–280). Tiek KKP, tiek Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų banke (toliau – VLKK Konsultacijų bankas) tokia veiksmažodžio reikšmė vertinama kaip neabejotina klaida ir griežtai taisoma (KKP 2002: 276). Taigi taisytiniai ir tokie teisės mokslo teiginiai: *Svainystės požymis sutinkamas (=minimas) įstatymuose gerokai rečiau nei dviejų asmenų sąjungos ar giminystės požymiai. Lietuvos teismų praktikoje sutinkami atvejai (=pasitaiko atveju), kai veika laikoma nužudymu net ir tuomet, kai <...>. Labai dažnai sutinkamas (=labai dažnas yra) skirstymas pagal horizontalias visuomenės gyvenimo sritis. Ši bendro pobūdžio taisyklė sutinkama (=reiškiama) keliomis panašiomis formuluotėmis.*

Naudoti neteiktinas reikšme ‚vartoti‘, kai kalbama apie kalbos elementus, pasakymus. Lietuvių kalboje vartojami ir yra taisyklingi abu veiksmažodžiai – tiek *vartoti*, tiek *naudoti*, tiesa, *naudoti* reikšmių sistema kiek platesnė (DLKŽe teikiamos keturios norminės reikšmės), o *vartoti* – siauresnė (DLKŽe teikiama tik viena norminė reikšmė). Rusų kalboje ir su vartojamais, ir su naudojamais dalykais vartojamas vienas veiksmažodis *upotrebljat'*, ir veikiausiai būtent dėl šio veiksmažodžio semantinės struktūros kopijavimo lietuvių kalboje taip pat, užuot tam tikrus dalykus vartojus, viską pradėta naudoti. Ne tik teisės, bet ir kitų mokslo sričių kalbai šiuo atveju aktualus vienas iš *naudoti* reikšmės aspektų – kai terminai, sąvokos, formuluotės, pavadinimai, įvardijimai, žodžiai ir pan. naudojami, nors turėtų būti vartojami, pavyzdžiui: *Detalesnė pastaruosiuose*

nuosprendžiuose teismo naudojamų (=vartojamų) formuluočių analizė. Jurisprudencijoje naudojamas (=vartojamas) gydytojo kaip šios prievolės šalies įvardijimas nėra tinkamas. Įstatyme naudojama (=vartojama) sveikatinimo veiklos sąvoka. Straipsnyje naudojamas (=vartojamas) vietos bendruomenės terminas.

Šie aptarti penki veiksmažodžiai nenorminėmis reikšmėmis mokslinių teisės tekstų rankraščiuose pavartoti ne vieną kartą, ryškėja tokio jų vartojimo tendencija, arba polinkis. Rasta ir nemažai kitų svetimomis reikšmėmis vartojamų veiksmažodžių, bet tai tebuvo tik pavieniai atvejai (tiriamajoje medžiagoje kiekvienas iš pateikiamų veiksmažodžių neteiktinomis reikšmėmis pavartotas po 1–2 kartus), todėl straipsnyje plačiau jie neaptariami, toliau pateikiama tik jų pavyzdžių:

- (1) **Įnešti** reikšme ‚pateikti‘ (rus. *vnesti*): *Pasiūlymo dėl direktyvos nuostatos įneša (=pateikia) nemažai naujovių.*
- (2) **Išdirbti** reikšmėmis ‚sukurti‘, ‚išbandyti‘, ‚parengti‘, ‚įsitvirtinti‘, ‚išstobulinti‘ (rus. *vyrabotat'*): *Tokie sandoriai sudaromi pagal pasaulinėse advokatų kontorose išdirbtas (=parengtas; sukurtas; įsitvirtinusias) standartines sąlygas.*
- (3) **Iššaukti** reikšmėmis ‚kilti‘, ‚sukelti‘ (rus. *vyzvat'*): *Tyrimo poreikį iššaukia atskirų atsakomybės rūšių taikymo problematika (=Tyrimo poreikis kyla dėl atskirų atsakomybės rūšių taikymo problematikos).*
- (4) **Nukreipti** reikšme ‚siųsti‘ (rus. *napravit'*) : *Asmenys, pagauti laikę narkotikų, nukreipiami (=siunčiami) į specialias komisijas.*
- (5) **Surišti** reikšme ‚susieti‘ (rus. *sviazat'*) : *Skurdas gali būti stipriai surištas (=susijęs) su artimųjų nužudymais.*
- (6) **Prisirišti** reikšme ‚apsiriboti‘ (rus. *priviazat'*): *Atliekant tyrimus, galima neprisirišti prie vienos kriminologijos teorijos (=neapsiriboti viena kriminologijos teorija).*
- (7) **Tenkinti** reikšme ‚atitikti‘ (rus. *udovletvoriat'*): *Kokie kriterijai turėtų būti tenkinami, kad teisės mokslo tyrimas būtų naudingas? (=Kokius kriterijus turėtų atitikti teisės mokslo tyrimas, siekiant, kad jis būtų naudingas?)*

Šiame poskyryje aptariamų semantizmų grupei priklausančių būdvardžių teisės mokslo darbų rankraščiuose nėra daug – dažniausiai iš rusų kalbos nusižiūrėtomis reikšmėmis vartojamas *pilnas*, *-a* ir *vieningas*, *-a*, bet jų vartojimo atvejų gana gausu, be to, tomis pat nenorminėmis reikšmėmis vartojami ir iš jų padarytirieveiksmiai bei daiktavardžiai. Tiriamajoje medžiagoje šių būdvardžių ir jų vedinių nenorminėmis reikšmėmis pavartota maždaug po 15 kartų.

Vieningas, -a, vieningai, vieningumas. DLKŽe *vieningas, -a* teikiamas tik viena reikšmė – ‚pasižymintis vienybe‘: *Vieninga tauta. Vieningas darbas*. Čia pat nurodoma, kad būdvardis nevertotinas reikšmėmis ‚vienodas, vientisas, vienalytis, bendras, vienas‘. KKP antrinama, kad šis būdvardis irrieveiksmis nevertotinas bendrumo, visuotinum ir vienodumo reikšmė (KKP 2002: 318). Dar reikėtų pridurti, kad *vieningas, -a* netinka vartoti ir nuoseklumo reikšmė. Šio žodžio reikšmių sistema gerokai išplatėjo dėl rusų kalbos būdvardžio *jedinyj* semantinės struktūros įtakos. Nagrinėtuose tekstuose užfiksuota visų minėtų neteiktinų *vieningas, -a* reikšmių vartosenos pavyzdžių: *Įdiegta vieninga (=bendra) nepageidaujamų įvykių registravimo sistema. Laikomasi bendros ir vieningos (=nuoseklios) narkotikų kontrolės politikos. Teismų praktikoje tos pačios teisės kategorijos turėtų būti taikomos vieningai (=vienodai). Nepilnamečių kriminalinės justicijos koncepcijoje buvo numatyta vieninga (=vientisa) poveikio priemonių sistema. Nukrypimas nuo praktikoje nusistovėjusių kategorijų nėra nusizengimas teismų praktikos vieningumui (=vienodumui).*

Pilnas, -a, pilnai. Teisės mokslo darbų rankraščiuose būdvardis *pilnas, -a* dėl rusų kalbos žodžio *polnyj* reikšmių įtakos vartojamas nenorminėmis išsamumo ir baigtinio kiekio (kai priešingas dalykas nereiškia sutrumpinimo) reikšmėmis. Skolintos reikšmės paveikusios tiek būdvardį, tiekrieveiksmį, pavyzdžiui: *Teorijų sąrašas būtų nepilnas (=neišsamus), jei pamirštume maskulinistinę nužudymų teoriją. Turi užtikrinti pilną faktinių aplinkybių pateikimą teismui (=Turi užtikrinti, kad teismui būtų pateiktos visos faktinės aplinkybės). Išankstiniai veikos apmąstymai padidina tikimybę, kad tokius nusikalstamus planus pavyks pilnai (=galutinai) įgyvendinti. Teorijos potencialas pilnai (=galutinai) atskleidžiamas subkultūrų teorijose.*

Su minėtu būdvardžiu gana įkyriai teisės tekstų rankraščiuose kartojasi konstrukcija *pilna apimtimi*, pažodžiui išsiversta iš rusų kalbos *v polnom objeme*. Ji taikoma visur, kur tik kalbama apie visumą, visuotinumą, baigtinį ar galutinį veiksma, kiekį ar skaičių; taisoma atsižvelgiant į kontekstą, pavyzdžiui: *Tačiau šios grėsmės galima pilna apimtimi (=visiškai) išvengti statutiniu santykių reglamentavimu. Šis būdas kartais taikomas nepilna apimtimi (=tik iš dalies). Nustato imperatyvą taikyti turto konfiskavimą pilna apimtimi (=konfiskuoti visą turtą). Teismo sprendimas įpareigoja sutartinius įsipareigojimus vykdyti pilna apimtimi (=iki galo).*

Gedzevičienė, D. Semantizmą vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

Šiame poskyryje dar aptartinas ir vienas bent jau kol kas formaliai nenormine reikšme (nes nei mokslo terminų žodynuose, nei DLKŽe tokia reikšmė nefiksuojama) itin plačiai šiuo metu tiek visuotinėje vartosenoje, tiek teisininkų kalboje vartojamas daiktavardis *saugiklis*. Tiriamojoje medžiagoje užfiksuota 15 *saugiklio* vartojimo naujomis reikšmėmis atvejų.

Saugiklis. DLKŽe *saugiklis* apibrėžiamas kaip detalė, sauganti, kad prietaisas nepradėtų ne laiku ar netinkamai veikti, pavyzdžiui: *Elektros saugikliai. Šautuvo saugiklis*. Lietuvos Respublikos terminų banke (toliau – TB) pateikiama gerokai daugiau saugiklio rūšių ir jų apibrėžčių. Jas apibendrinus, aiškėja, kad dažniausiai *saugiklis* vartojamas kaip elektronikos, gynybos ir tekstilės pramonės terminas, apibūdinantis tam tikrą materialią detalę ar įtaisą. Vis dėlto TB *saugiklis* pateikiamas ir kaip informatikos terminas, apibrėžiantis ne materialų įtaisą, o tam tikrą priemonę kaip loginį reiškinį, nuo kurio reikšmės priklauso – leisti ar neleisti atlikti saugomą veiksmą (TB).

Šiuo metu teisės mokslo darbuose, apskritai teisėje ir visuotinėje vartosenoje *saugiklis* vartojamas irgi nematerialaus dalyko – teisinės priemonės – reikšme, t. y. kaip teisės aktuose numatomos tam tikrus veiksmus ribojančios sąlygos (dažniausiai siekiant ką nors išsaugoti, pvz., pradinę būklę, ar apsaugoti, pvz., tam tikrai kategorijai priskiriamus asmenis, valstybės finansus ir pan.). Be to, ryškėja ir dar viena perkeltinė, bet šiek tiek platesnė, nei pirmiau įvardyta, *saugiklio* reikšmė – kaip tam tikras išimčių konkrečioje situacijoje sąrašas, sudaromas turint tikslą ką nors apsaugoti ar nuo ko nors apsisaugoti. Minėtų dviejų reikšmių pavyzdžiui: *Šiai procedūrai turi būti nustatomi saugikliai, kad ji nebūtų pernelyg plačiai taikoma. Gali būti nustatomi įvairūs turto konfiskavimo baudmės saugikliai. Kaip proporcingumo principo saugiklis pasitelkiama nuostata, kad teismas netaiko šių prezumpcijų, jeigu mano, kad <...>. Turi būti išlaikomas balansas tarp visuomenės intereso ir pavojaus pažeisti asmenų teises ir apsvartomi atitinkami saugikliai. Gali būti, kad tokiomis perkeltinėmis reikšmėmis *saugiklis* pradėtas vartoti dėl rusų kalbos žodžio *предохранитель* įtakos. Būtent tokiomis reikšmėmis šiuo metu jis vartojamas rusų kalboje (pavyzdžiui, į paieškos sistemą įrašius raktinį žodį *предохранитель* (kirilicos rašmenimis) tiek Lietuvos, tiek Rusijos internetinėje rusų spaudoje galima rasti nemažai šio žodžio vartojimo ribojimo ir išimčių sąrašo reikšmėmis pavyzdžių), nors rusų kalbos žodynuose (Slovari.ru), kaip ir lietuvių, tokių reikšmių neužfiksuota.*

Norminamuoju aspektu kol kas šios naujosios *saugiklio* reikšmės dar neįvertintos, nėra aiškiai suformuluotos, kodifikuotos normos šiuo klausimu, taigi, vadovaujantis DLKŽe, kur tokios

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

reikšmės nenurodytos, ir TB, kur *saugiklio* nėra kaip teisės termino, taip pat Europos žodynu „Eurovoc“ (toliau – EV), kuriame su šiuo žodžiu pateiktas vienintelis terminas – *lydusis saugiklis* (EV), bent jau formaliai *saugiklis* turėtų būti taisomas, vienas iš jo pakaitų galėtų būti *ribojimai*. Tačiau teisininkai nelinkę *saugiklio* keisti *ribojimais*, nes jų kalboje jis jau yra įgijęs neoficialaus termino, turinčio konkrečią apibrėžtą reikšmę, statusą. VLKK Konsultacijų banke nėra atskiro įrašo apie *saugiklį*, tačiau asmeniškai konsultuojantis su VLKK Kalbos konsultacijų grupės specialistais vieną sykį (2013-12-13) rekomenduota, atsižvelgiant į platesnį kontekstą, minėtomis naujomis reikšmėmis vartojamą *saugiklį* keisti kitu žodžiu, pasiteiravus kiek vėliau (po kelių mėnesių) tokia vartoseną įvertinta kaip galima. Taigi tiek atlaidesnis VLKK atstovų požiūris į šį kalbos reiškinių, tiek faktas, kad pastaruoju metu vis dažniau perkeltinėmis reikšmėmis šis daiktavardis vartojamas mokslo darbuose ir viešosios erdvės tekstuose, ypač žiniasklaidos pranešimuose (kur autoriai nelinkę jo keisti, o kalbos redaktoriai – taisyti), leidžia daryti prielaidą, kad ilgainiui naujosios perkeltinės *saugiklio* reikšmės (jei ir toliau *saugiklis* bus vartojamas šiomis reikšmėmis) bus kodifikuotos kaip norminės, užfiksuotos žodynuose ir neliks pagrindo tokiomis reikšmėmis vartojamą žodį vertinti kaip semantizmą. Taip pat turėtina omenyje, kad norminant šią sritį nereikėtų beatodairiškai vadovautis vien žodynais, nes jie tik iš dalies atspindi realiąją vartoseną. Šiuo atveju, kalbant apie svetimų kalbų įtaką, būtina pastebėti, kad naujų reikšmių, pavyzdžiui, metaforinių (kaip yra *saugiklio* atveju) radimosi modelis gali būti vienodas kelioms kalboms, o semantinės žodžio struktūros kitimas yra natūralus procesas. Greičiausiai dėl kitų kalbų įtakos šis procesas sustiprėja, tačiau tai negali būti pagrindas griežtai taisyti pagal šį modelį atsiradusių reiškinių (Drukteinytė 2009: 51).

Apibendrinimas. Šiame poskyryje aptarti teisės mokslo darbų rankraščiuose vartojami dažnesni ir retesni semantizmai, kuriems atsirasti įtakos turėjo sovietmečiu plačiai vartota rusų kalba. Kaip jau minėta straipsnio pradžioje, didžiosios tirtų tekstų dalies (96 proc.) autoriai – maždaug 25–40 metų amžiaus. Įdomu tai, kad šiems mokslininkams studijuojant ir mokantis specialybės kalbos iš esmės jau nebuvo tiesioginės rusų kalbos įtakos (lietuviški vadovėliai, paskaitos – lietuvių kalba, papildoma literatūra daugiausia skaityta ir skaitoma Vakarų kalbomis (anglų, vokiečių, prancūzų), studijos ir stažuotės nerusakalbėse užsienio šalyse). Negana to, dalis šių mokslininkų (25–30 metų amžiaus) jau apskritai nemoka rusų kalbos. Galima daryti prielaidą, kad šios grupės reikšmės vertiniai mokslininkų perimti savaiminiu (pavyzdžio) būdu: klausantis vyresniosios kartos kolegų paskaitų, skaitant neredaguotus ar prastai redaguotus mokslinius tekstus, taip pat iš svarbiausios parankinės darbo literatūros – administracinio stiliaus tekstų: kodeksų, įstatymų ir kitų teisės aktų.

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

Kaip parodė pastarųjų tekstų analizė (Pečkuvienė 2011: 19; 2013: 531–537), ir šiuose kruopščiai rengtuose ir redaguotuose darbuose yra likę reikšmės vertinių. Dar vienas veiksnys, turintis įtakos mokslo kalbai apskritai ir drauge lemiantis būtent šiai grupei priklausančių semantizmų vartojimą tekstuose, yra tai, ar mokslininko gimtoji kalba yra lietuvių ar ne (tų, kurių gimtoji kalba rusų arba lenkų, lietuvių kalba parašytuose tekstuose gerokai dažniau vartojami vadinamieji senieji, t. y. dėl rusų kalbos įtakos atsiradę semantizmai).

3.2. Semantizmai, atsiradę dėl anglų kalbos poveikio

Dėl anglų kalbos poveikio vieni ryškiausių semantinių pokyčių matyti lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių reikšmių sistemose.

Daugelyje gyvenimo ir veiklos sričių anglų kalbai tapus itin reikšmingai, moksle jos vaidmuo dar labiau sustiprėjo. Šiuo metu tiek administracinio, tiek mokslinio stiliaus tekstams ypač didelę įtaką daro anglų kalba, nes iš jos verčiama daug Europos Sąjungos teisės aktų, mokslo visuomenė daug skaito mokslo darbų, parašytų angliškai, bei patys mokslininkai rašo darbus anglų kalba (Akelaitis ir kt. 2009: 266).

Pastaraisiais metais lietuvių kalboje matyti ryškus polinkis dažniausiai dėl anglų kalbos įtakos išplėsti tarptautinių žodžių reikšmių sistemas ir vartoti juos iki šiol lietuvių kalbai neįprastomis reikšmėmis. Paskutiniu metu pasirodo tokių administracinėje kalboje ir apskritai visuotinėje vartosenoje išplitusių naujareikšmių žodžių tyrimų (Vladarskienė 2004, 2013, Rudaitienė 2007, 2011, 2014), tačiau norint plačiau ir nuodugniau šiuo aspektu tirti teisės mokslo kalbą reikėtų pasitelkti gerokai didesnę tiriamosios medžiagos kiekį, nei panaudota šiam straipsniui. Tad šiame poskyryje pristatomi tik keli šiai grupei priklausantys semantizmai, vis dar vartojami teisės mokslo darbų rankraščiuose, nors norminamojo pobūdžio leidiniuose ir kalbininkų darbuose jie senokai įvertinti kaip neteiktini.

Harmonizuoti, harmoningas, -a, harmonizavimas. Tiriamojoje medžiagoje užfiksuota apie 10 šių žodžių vartojimo netinkama reikšmė atvejų. Graikiškos kilmės anglų kalbos žodis *harmonize* ir daiktavardis *harmonization* turi daugiau reikšmių negu mūsų tarptautinis žodis *harmonizuoti*. Anglai harmonizuoja ir planus, ir interesus (VLKK Konsultacijų bankas). O štai ir DLKŽe, ir *Tarptautinių žodžių žodyne* (toliau – TŽŽ) pateikiama vienintelė lietuvių kalboje norminė

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

tarptautinio muzikos termino *harmonizuoti* reikšmė – ‚papildyti melodiją akordais pagal harmonijos taisyklės‘, TŽŽ dar pridurta, kad reikšmė ‚suderinti, pritaikyti‘ yra neteiktina (TŽŽ 2003: 285). Šis veiksmažodis reikšme ‚suderinti‘ lietuvių kalboje pradėtas vartoti, kai atsirado poreikis versti Europos Sąjungos teisės aktus į lietuvių kalbą ir Lietuvos Respublikos teisės aktus derinti su Europos Sąjungos dokumentais. Anot V. Rudaitienės, verčiant iš anglų kalbos įvairius dokumentus, matyt, nebuvo gilintasi į visas veiksmažodžio *harmonize* reikšmes, jis paprasčiausiai nebuvo išverstas į lietuvių kalbą (Rudaitienė 2007: 149). Pirmiausia lietuvių kalbai tokia nebūdinga reikšmė *harmonizuoti* paplito teisės aktų ir dokumentų kalboje, o iš čia – ir apskritai teisės bei teisės mokslo kalboje. Be to, *harmonizuoti* ir *harmonizavimas* atsirado lietuviškuose dokumentuose ir ten, kur nekalbama apie Lietuvos dokumentų derinimą su Europos Sąjungos reikalavimais (Vladarskienė 2004: 181). Nauja skolintine reikšme vartojamas ir būdvardis *harmoningas*, pavyzdžiui: *Būtina harmonizuoti (=suderinti) baudžiamąjį teisinį reglamentavimą. Būtina siekti kuo harmoningesnio (=labiau suderinto) teisinio persekiojimo.*

Šiame poskyryje aptariami semantizmai randasi ne tik dėl teisės aktų vertimo ir būtinybės juos derinti, kaip nutiko *harmonizuoti* atveju, bet ir dėl kitų – nekalbinių veiksnių: pirmiausia, pasikeitus politinei ir ekonominei šalies padėčiai, teisinei sistemai, į priekį gerokai pažengus technologijoms, atsirado naujų šių sričių realijų, kurioms pavadinti prireikė naujų žodžių. Keičiantis mokslo tyrimų metodikai ir tvarkai, jai įvardyti taip pat vartojami reikšmės skoliniai.

Nors ne sykį kalbininkų peiktas ir taisytas, iki šiol vis dar neatskiriamas šiuolaikinių mokslo tyrimų ir projektų palydovas – būdvardis **pilotinis**. Neaplenkė jis ir teisės mokslo kalbos, tiriamojoje medžiagoje pavartotas 4 kartus. L. Murinienė yra rašiusi, kad šis bandomiesiems tyrimams ir projektams apibūdinti vartojamas būdvardis neturi nieko bendra nei su lakūnais, nei su skraidymu, nei su formulių lenktynėmis. Anglų kalba sakoma: *to pilot one's way* ‚prasiskinti kelią‘. Su šiuo bandymu prasiskinti kelią reikėtų sieti ir pilotinį projektą (Murinienė 2001:15). Kalbininkai jau daugiau nei prieš 10 metų pateikė *pilotinio* pakaitą – *bandomasis*, vis dėlto iki šiol teisės mokslo darbuose pasitaiko ir *pilotinių tyrimų*, ir *pilotinių projektų*, pavyzdžiui: *Pilotinio (=Bandomojo) tyrimo apibendrinimas. Teisinių, ekonominių ir socialinių priemonių reikšmės įvertinimo pilotinis (=bandomasis) tyrimas.*

Apibendrinimas. Tiriant teisės mokslo rankraščių kalbą pastebėta, kad semantizmų, kuriems atsirasti įtakos turėjo anglų kalba, vartojimą tekste dažniausiai lemia mokslinio teksto pobūdis. Tai

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

tekstai, parašyti analizuojant anglų kalba pateiktą medžiagą, pavyzdžiui, užsienio mokslo literatūros apžvalgos, tarptautinių institucijų (Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Teisingumo Teismo ir kt.) praktikos analizės. Tokiu atveju neprofesionalų vertėją itin veikia svetimų kalbos žodžio reikšmių sistema ir šią įtaką dažniausiai linkstama vertinti nekritiškai.

Išvados

Viena pagrindinių semantizmų atsiradimo prielaidų kalboje – kai atsiradus naujoms sąvokoms, reiškiniams, daiktams ar santykiams ir kilus poreikiui juos įvardyti, nusiziūrėjus į platesnę svetimų kalbos žodžio reikšmių sistemą, ir lietuvių kalbos žodžiui nepagrįstai (kai kalboje yra tikslus lietuviškas atitikmuo naujai sąvokai įvardyti) suteikiama nauja skolintinė reikšmė.

Žvelgiant kilmės aspektu, matyti, kad viena dalis teisės mokslo darbų rankraščiuose vartojamų semantizmų susidarė dėl rusų kalbos įtakos, kita dalis – dėl anglų kalbos įtakos. Tiriant tekstus, nustatyta, kad dažniausi pirmosios grupės semantizmai teisės mokslo tekstų rankraščiuose – veiksmažodžiai (*pa)talpinti, atstatyti, sutikti, naudoti* ir jų vediniai, taip pat būdvardžiai *pilnas, -a, vieningas, -a* ir jų vediniai bei sąlygiškai šiai grupei priskiriamas daiktavardis *saugiklis*, kurį šiame straipsnyje linkstama vertinti ne kaip semantizmą, o kaip natūralų semantinės žodžio struktūros kitimo rezultatą. Dažniausi antrajai grupei priklausantys semantizmai – būdvardžiai *pilotinis, harmoningas, -a*, veiksmažodis *harmonizuoti* ir daiktavardis *harmonizavimas*.

Paprastai semantizmai susidaro, kai kalba gyvuoja dvikalbystės sąlygomis ir per vertimus. Tiriant konkrečioje bendrinės kalbos vartojimo srityje paplitusių semantizmų atsiradimo ir vartojimo priežastis, galima gerokai jas patikslinti ir įvardyti konkrečias situacijas ir sąlygas, kada ir kodėl susidaro tam tikri reikšmės vertiniai. Taigi teisės mokslo darbų rankraščiuose randamų semantizmų atsiradimo ir vartojimo priežastis tuo pagrindu, ar semantizmo vartotojas turi tiesioginių kontaktų su svetimą kalba, dėl kurios susidarė reikšmės vertinys, galima suskirstyti į dvi grupes: *pirminės*, kai esama tiesioginės svetimų kalbos įtakos ir kontaktų su šia kalba – iš šių priežasčių pirmiausia išskirtinos trys: (1) gyvenimas ir profesinė veikla dvikalbystės sąlygomis; (2) kai gimtoji kalba yra ne lietuvių; (3) darbas su užsienio kalba parašyta literatūra, dokumentais, teisės aktais, dažniausiai tai susiję su neprofesionalių ar skubotu vertimu iš užsienio kalbos, ir *antrinės* priežastys, kai semantizmai mokslo kalboje vartojami ne dėl tiesioginių kontaktų su svetimą kalba, dėl kurios reikšmių sistemos poveikio jie atsirado (semantizmo vartotojas neretai tos svetimų kalbos jau

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

apskritai nemoka), o savaiminiu (pavyzdžio) būdu, remiantis autoriteto principu (pavyzdžiui, kai semantizmai vartojami teisės mokslui itin artimoje srityje – administracinėje kalboje: reikšminguose dokumentuose, įstatymuose, kodeksuose, Lietuvos ir verstiniuose Europos Sąjungos teisės aktuose, taip pat sakytinėje mokslo kalboje – paskaitose, pranešimuose, kurių autoriai – autoritetą toje mokslo bendruomenėje turintys asmenys). Būtent antrinės priešastys ir lemia, kad neretai tam tikri semantizmai, iš pradžių vartoti tik siauroje bendrinės kalbos srityje, vėliau išplinta ir visuotinėje vartosenoje.

Matyti, kad semantizmų atsiradimą teisės mokslo darbų rankraščiuose ir apskritai teisės kalboje daugiausia lėmė ekstralingvistinės priešastys. Tai yra sovietmečio okupacija ir rusų kalbos kaip valstybinės kalbos statusas, vėliau – narystė Europos Sąjungoje ir poreikis teisės aktus versti į gimtąsias šalių narių kalbas.

Literatūra

- Akelaitis, G., Pečkuvienė, L. ir V. Žilinskienė. 2009. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Bitinienė, A. 2013. *Mokslinio teksto stilistika*. Vilnius: Edukologija.
- DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 2011. Vyr. red. S. Keinys. Šeštasis (trečiasis elektroninis) leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011. Prieiga internetu: <<http://dz.lki.lt/>>.
- Drukteinytė, V. 2009. Dėl būdvardžio *grubus* laikymo semantizmu. *Res humanitariae* 2 (6), 42–55.
- EV – Europos žodynas (tezauras) „Eurovoc“. Prieiga internetu: <<http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>>.
- KKP – *Kanceliarinės kalbos patarimai*. 2002. Penktasis leidimas. Parengė P. Kniūkšta ir kt. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- TB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga internetu: <<http://www.vlkk.lt/lit/terminai>>.
- Miliūnaitė, R. 2009. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Murinienė, L. 2001. Ką reiškia pasakymai *pilotinis projektas, pilotinė serija, pilotinė vaizdajuostė* ir pan.? *Gimtoji kalba* 4 (406), 15.
- Paulauskienė, A. 2004 a. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.
- Paulauskienė, A. 2004 b. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius: Justitia.
- Paulauskienė, A. ir D. Tarvydaitė. 1998. *Žodyno normos ir dabartinė vartoseną*. Kaunas: Šviesa.

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

- Pečkuvienė, L. 2011. Bendrinės kalbos normos ir jų (ne)atitiktys teisės kalboje. *Gimtoji kalba* 5 (527), 16–20.
- Pečkuvienė, L. 2013. Administracinės kalbos žodynas: normos ir vartoseną. *Socialinių mokslų studijos* 5 (2), 525–539.
- Pupkis, A. 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Rudaitienė, V. 2007. Skoliniai socialiniame diskurse: vartoseną ir normos. *Socialinis darbas: mokslo darbai* 6 (1), 145–153.
- Rudaitienė, V. 2011. Dėl kai kurių tarptautinių žodžių vartojimo. *Gimtoji kalba* 12 (534), 8–11.
- Rudaitienė, V. 2014. Raskime žodžiui vietą. *Gimtoji kalba* 1 (559), 4–9.
- Šukys, J. 2006. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. 2003. Ats. red. A. Kinderys. Vilnius: Alma Littera.
- Slovari. ru. Prieiga internetu: <<http://slovari.ru/start.aspx?s=0&p=3050>>.
- VLKK Konsultacijų bankas – *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų bankas*. Prieiga internetu: <<http://www.vlkk.lt/lit/konsultacijos>>.
- Vladarskienė, R. 2004. Dėl teisės aktų vertimo. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Sud. J. Girčienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 177–186.
- Vladarskienė, R. 2013. Naujos tarptautinių žodžių reikšmės administracinėje lietuvių kalboje. *Taikomoji kalbotyra*, 2013 (3). Prieiga internetu: <<http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2013/12/naujos-tarptautiniu-zodziu-reiksmes-administracineje-lietuviu-kalboje>> (žiūrėta 2014-04-16).

Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose

Dalia Gedzevičienė

Santrauka

Teisės mokslo darbų rankraščių kalba buvo tirta semantizmų (nenormine, nauja reikšme vartojamų žodžių) vartojimo aspektu. Išskirtos dvi pagrindinės ten vartojamų semantizmų grupės: senieji, arba tie, kurie atsirado dėl rusų kalbos poveikio, ir naujieji, arba tie, kurie atsirado dėl anglų kalbos poveikio. Nustatyta, kad dažniausi pirmosios grupės semantizmai teisės mokslo tekstų rankraščiuose – veiksmažodžiai (*pa)talpinti, atstatyti, sutikti, naudoti* ir jų vediniai, taip pat būdvardžiai *pilnas, -a, vieningas, -a* ir jų vediniai bei daiktavardis *saugiklis*. Dažniausi antrajai grupei priklausantys semantizmai – būdvardžiai *pilotinis, harmoningas, -a*, veiksmažodis *harmonizuoti* ir daiktavardis *harmonizavimas*. Straipsnyje taip pat aiškinamasi, kokios yra šių reikšmės vertinių atsiradimo ir paplitimo teisės mokslo kalboje priežastys. Pagal tai, ar esama

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

tiesioginių semantizmo vartotojo kontaktų su svetimą kalbą ar ne, jos skirstomos į pirmines ir antrines. Iš pirminių priežasčių (kai esama tiesioginės svetimų kalbos įtakos ir kontaktų su šia kalba) išskirtinos trys: (1) gyvenimas ir veikla dvikalbystės sąlygomis; (2) kai gimtoji kalba yra ne lietuvių; (3) darbas su užsienio kalba parašyta literatūra, dokumentais, teisės aktais; dažniausiai tai susiję su neprofesionalių vertimu. Antrinės priežastys yra tos, kai semantizmai mokslo kalboje vartojami ne dėl tiesioginių kontaktų su svetimą kalbą, dėl kurios reikšmių sistemos poveikio jie atsirado (neretai semantizmo vartotojas tos svetimų kalbos apskritai nemoka), o perimti savaiminiu (pavyzdžio) būdu, remiantis autoriteto principu (kai semantizmai vartojami administracinėje kalboje – teisės aktuose, kodeksuose, taip pat sakytinėje mokslo kalboje). Antrinės priežastys neretai lemia, kad tik tam tikroje siauroje bendrinės kalbos srityje paplitę semantizmai persikelia į visuotinę vartoseną. Tiriant tekstus, aiškėja, kad semantizmų atsiradimą teisės mokslo darbų rankraščiuose ir apskritai teisės kalboje daugiausia lėmė ekstralingvistinės priežastys, visų pirma sovietmečio okupacija ir rusų kalbos kaip valstybinės kalbos statusas, vėliau – narystė Europos Sąjungoje ir poreikis teisės aktus versti į gimtąsias šalių narių kalbas.

On the use of semantic calques in academic legal written language

Dalia Gedzevičienė

Summary

The use of semantic calques in academic legal written language is the focus of the present article. Semantic calques are words in new irregular meanings. The following two groups of semantic calques in academic legal written language are distinguished: old calques, which are produced in the Lithuanian language due to the impact of the Russian language, and new calques, which have been produced in the Lithuanian language due to the impact of the English language. The most frequently used calques of the first group are the verbs *(pa)talpinti*, *atstatyti*, *sutikti*, *naudoti* and their derivatives, the adjectives *pilnas*, *-a*, *vieningas*, *-a* and their derivatives, the noun *saugiklis*. The most frequently used calques of the second group are the adjectives *pilotinis*, *harmoningas*, *-a*, the verb *harmonizuoti* and the noun *harmonizavimas*. The present paper aims to identify the key reasons why some semantic calques spread in the academic language of the law. According to the contact between the user of the calque and the foreign language of its origin, the article distinguishes two types of reasons: primary and secondary. Primary reasons (concerned with the direct contact between the user of the calque and the language of origin) can be divided into three general reasons: (1) life among bilingual population; (2) the author of the text is a non-native speaker of Lithuanian; (3) the author relies on secondary written sources (research papers,

Gedzevičienė, D. Semantizmų vartoseną teisės mokslo darbų rankraščiuose.
Taikomoji kalbotyra 2014 (5), www.taikomojikalbotyra.lt

documents, legal acts) in foreign languages, especially on its non-professional translation. Secondary reasons are concerned with an indirect contact between the user of the calque and the language of origin. In many cases the user of the calque does not know the foreign language from which the calque has been adopted. Semantic calques are copied from administrative language (legal acts, codes), public spoken language and are the result of imitation. Due to secondary reasons the calque appearing in a narrow peripheral field of standard language is further transferred into general usage. The analysis of the texts has demonstrated that in most cases semantic calques spread in academic legal written language due to extralinguistic factors. For example, Soviet occupation is one of them, when Russian in fact had the status of a state language. Now we are in a different situation, when the EU membership requires that all legal acts be translated into national languages of all member states.

Įteikta 2014 m. balandžio 22 d.

Paskelbta 2014 m. rugpjūčio 1 d.